

*Осмолян В. А., кандидат юридичних наук, слідчий слідчого управління УМВС України в Хмельницькій області (м. Хмельницький)*

## МОРАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

*У статті ставиться питання про необхідність вдосконалення питання слідчої етики, закріплення вже існуючих позицій слідчої етики у посібнику або Статуті слідчої етики. А також виносяться на розгляд пропозиції щодо інновації даної ланки питань у вітчизняному законодавстві.*

*Ключові слова: слідчий, досудове слідство, етика, слідча етика, кримінальна справа.*

*В статье поднимается вопрос про необходимость усовершенствования вопроса следственной этики, закрепления уже существующих позиций следственной этики в учебники или Статуте следственной этике. А также выносятся на рассмотрение предложения относительно инновации данной цепи вопросов в отечественном законодательстве.*

*Ключевые слова: следователь, досудебное следствие, этика, следственная этика, уголовное дело.*

*The article concerns the problem of necessity of investigatory ethics improvement, establishing of existing points of investigatory ethics in the textbook or Regulations of investigatory ethics. Moreover the author submits a proposal to innovate the list of problems studied within the system of native legislation.*

*Keywords: investigator, prejudicial inquiry, ethics, investigatory ethics, criminal case.*

**Постановка проблеми.** Повноваження, компетенція та положення слідчого в системі державних органів обумовлюють ряд особливих вимог, які вимагаються від осіб, які призначені та перебувають на цій посаді. Найважливішою з них поряд з належною професійною підготовкою виступає висока суспільність, моральність та благонадійність. Саме формування таких якостей слідчого обумовлює ефективність виконання його службових завдань. В цьому і полягає **актуальність** проблеми.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Проведений аналіз [1 – 8] показав, що вчені неодноразово досліджували діяльність слідчого в цілому та її окремі аспекти зокрема. Проте морально-педагогічні аспекти слідчої діяльності, зокрема етичний компонент при розслідуванні злочинів, вимагає детального дослідження та аналізу.

**Мета статті** – на підставі проведеного теоретичного аналізу та власного педагогічного досвіду пояснити морально-педагогічні аспекти розслідування злочинів.

**Виклад основного матеріалу.** Серед основних напрямів реформування суспільства, що запроваджені і відбуваються в Україні, усе більш важливого стратегічного значення набуває необхідність проведення кардинальних реформ у досить потужній державній інституції – системі судових та правоохоронних органів, зокрема, МВС України, „модернізації української міліції” [1].

В наш час визнано безальтернативною партнерську модель відносин ОВС із населенням, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями тощо. Поточний рік має стати

роком якісних змін, кардинального руху назустріч людям [2].

Тому, одним з актуальних питань у слідчій діяльності набувають морально-педагогічні аспекти у щоденній роботі слідчого та під час розслідування злочинів.

Своєрідність слідчої роботи робить неможливим механічне перенесення та застосування у цій сфері діяльності моральних норм та правил поведінки, які властиві іншим видам юридичної служби. Вказане пов'язане з принципом несумісності в одній особі та недопустимості в одному виді діяльності різних процесуальних функцій, наприклад слідчого та судово-медичного експерта. Особливу важливість це положення набуває у зв'язку з необхідністю чіткого розмежування процесуальних обов'язків слідчого та методів оперативно-розшукової діяльності.

Ми цілком підтримуємо думку Жоги́на М.В., що слідчий не повинен займатись невластивими йому функціями, втручатись в оперативно-розшукову діяльність, приймати участь у ній та особисто використовувати методи негласної діяльності [3 - 30].

Слідчий діє від імені держави, його підтримує авторитет та сила влади, в його руках можливість застосування різних санкцій та заходів процесуального примусу; він наділений правом втручатись в особисте життя людей, з'ясовувати обставини, які нерідко намагаються приховати від оточуючих, відволікати людей від повсякденних обов'язків, проникати в їхнє житло, знайомитись з кореспонденцією, вилучати майно, обмежувати у необхідних випадках свободу громадян і навіть позбавляти їх волі. Життя, честь, безпека,

благополуччя та спокій громадян у значній мірі залежать від слідчого. Вміння розумно, законно користуватись цією владою – важлива морально-педагогічна вимога.

Нерідко виникають ситуації, при яких слідчий може використовувати різні заходи, в більшій чи меншій мірі пов'язані з використанням своєї влади. Формально він буде правий в одному та в другому випадку, але фактично правильним буде лише той образ дій, при якому використання всієї повноти влади дійсно є необхідним.

Зберігаючи почуття рівноваги, слідчий в усіх випадках повинен уникати не викликаного необхідністю вторгнення в особисте життя та службову діяльність громадян, відволікання їх від повсякденних справ, застосування заходів примусу.

Відомо, що закон прямо вказує, що всі рішення про напрям слідства у справі та виконання слідчих дій слідчий приймає самостійно, за виключенням випадків, коли передбачено отримання санкції від прокурора, та несе повну відповідальність за своєчасність, ефективність, законність своїх дій [4]. Цьому відповідає встановлений порядок вирішення колізій між вказівками прокурора чи керівника слідчого підрозділу та думкою слідчого, межі прокурорського нагляду за провадженням розслідування, незалежність слідчого від впливу сторонніх осіб, які несуть відповідальність за втручання в його діяльність з метою схилення до неправомірних дій та прийняття таких рішень. Самостійність слідчого – гарант успішного вирішення поставлених перед ним завдань, предмет постійних турбот законодавця та органів, які здійснюють керівництво слідчим.

Впевненість у правильності прийнятих рішень виступає морально-психологічною та педагогічною гарантією правомірної та справедливої діяльності слідчого. Тому для слідчого, як і для судді, обов'язкова віра в правильність обвинувальних висновків, у досягненні достовірних результатів. Якщо залишаються не усунуті вагання, то вони виступають на користь обвинуваченого [5]. Неможливо сподіватись на те, що наступні інстанції „виправлять” слідчого. У нього немає та й не може бути „суб'єктивного права на помилку” [3-31].

Одне з перших місць серед причин слідчих та судових помилок, як засвідчує вивчення практики, належить суспільним пристрастям, які зазвичай виникають навколо сенсаційних справ та зацікавлюють всіх учасників розслідування [6-30]. На нашу

думку, як би не тішило самолюбство слідчого „гучна” справа, необхідно бути принциповим супротивником усіляких сенсацій.

Більшу гостроту та складність набуває положення слідчого при висвітленні тієї чи іншої справи в пресі та засобах масової інформації. Вивчення газетних виступів показує, що більшість публікацій по кримінальним справам мають характер судової хроніки і не завжди у належній мірі сприяють формуванню правильної суспільної думки. Особливо небезпечно, коли газета начебто виносить свій вирок, створюючи у читачів передчасну впевненість в тому чи іншому положенні. Зобов'язаний протистояти цій впевненості, слідчий піддається в таких випадках важкому випробуванню. Ще гірше, у випадку, коли сам слідчий поспішив зв'язати себе і наступні процесуальні інстанції передчасним судженнями та ствердженнями, обґрунтованість яких ще має бути перевірена подальшим розслідуванням та судовим розглядом. Над ним неминуче буде тяготити раніше промовлені думки та створена навколо справи суспільна атмосфера.

На нашу думку, з етичної та педагогічної точки зору вельми суттєвим є принцип нерозголошення відомостей досудового слідства [7]. Справа тут не тільки в тому, що передчасне розголошення доказового матеріалу та задумів слідчого може зробити безплідними його зусилля. Існує й інша небезпека. Рішення та висновки слідчого, які носять попередній характер та правильність яких ще повинна бути перевірена подальшим ходом кримінального процесу, можуть бути сприйняті громадянами як безсумнівно встановлені факти. В результаті спричиняється невинуватна шкода репутації людей, їх доброму імені, виникає ризик великого впливу таких відомостей на формування показів свідків.

Як видно, в слідчій роботі мають особливості, які в деяких випадках роблять вказану професію вельми уразливою. Якщо в інших випадках державної служби оволодіння професією та ріст кваліфікації робітника є підставою для просування його по службовим сходинкам, то можливості росту у слідчого обмежені невеликою кількістю службових рангів. Слідчий росте головним чином „на місці”, і це диктує необхідність диференційованої оцінки його діяльності з урахуванням досвіду,

кваліфікації, характеру та результатів виконуваної роботи.

У зв'язку із цим кар'єризм має в даному випадку мало шансів на задоволення. Намагання вислужитися, „видвинутись”, відрізнившись на якійсь „гучній справі”, роздув таку справу, створивши собі рекламу, заслуговує самого різкого осудження. Інтереси справи та долі людей тоді відсуваються на задній план, керівним мотивом діяльності стають егоїстичні, кар'єристські міркування, що неминуче призводить до забуття службового обов'язку та суспільних інтересів.

Тому, для продуктивної діяльності слідчого є дуже важливими етичні та педагогічні критерії допустимості методів та засобів, які використовуються в процесі розслідування.

Перш за все критерієм виступає відповідність тактичних прийомів духу та букві закону. Це головна вимога, якій повинні задовольняти всі дії слідчого.

З вказівки закону про необхідність усестороннього, повного та об'єктивного дослідження обставин справи [4] слідує й інша вимога - направленість кожного тактичного прийому для з'ясування істини, нездатність його завадити цьому, народивши брехню, помилки та інші небажані наслідки. Цілеспрямованість та ефективність – наступні умови допустимості засобів, які застосовує слідчий. Якщо той, чи інший прийом хоч і здатен в окремих випадках принести успіх, проте може дати ще й оборотний ефект, слідчий, безумовно, має в такому випадку від нього відмовитись. Звідси виходить, що засоби, які застосовуються слідчим, повинні бути наділеними вибірковими діями та

відповідати індивідуальним особливостям осіб, у відношенні яких вони застосовуються. Необхідно, щоб засоби надавали ефект тільки у відношенні до особи, яка переховує правду, чи перешкоджає встановленню істини, та були б нейтральними по відношенню до незацікавлених осіб.

Нарешті, кожний засіб підлягає оцінці з позиції людської моралі, яка виражається в професійній етиці слідчого. Безумовно, ні в якому разі не є дозволеним з цих позицій будь-яке насилля, використання невігластва та пересудів, гра на низьких людських якостях та пристрастях, брехні та інш. Якщо ж врахувати необхідність виховного впливу слідчого, то цілком ясно, що засоби такого роду перебувають у різкій невідповідності з етичними вимогами та завданнями вітчизняного, європейського судочинства.

Як узагальнення, ми підтримуємо думку Підюкова П.П. та Конюшенка Я.Ю., що в наш час, як ніколи, потрібен принциповий прорив на теоретичному і практичному фронтах боротьби за реальне втілення в життя визначеного Колегією МВС безальтернативного руху вперед. Цей прорив має ґрунтуватись на всебічному аналізі сукупності взаємин процесів і явищ, які визначають науковий розвиток і реформування кадрової системи, з метою орієнтування і закріплення у свідомості кожного керівника і працівника міліції недвозначного розуміння й прагнення до розвитку і вдосконалення особистих знань і практичних навичок, оптимізації діяльності служб і підрозділів ОВС щодо економії „живої” праці, інтенсифікації управління і життєдіяльності ОВС [8].

### Література

1. Янукович В.: "Дякую за ваш повсякденний подвиг": // "Іменем Закону". – 2011. – № 51 (5800). – 2с.
2. Матеріали Колегії МВС України від 17.01.2012 р. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт МВС України.
3. Руководство для следователей, под редакцией заместителя Генерального Прокурора СССР Н.В.Жогина, – М.: «Юридическая литература», 1971. – 752 с.
4. Кримінально-процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар / за заг. ред. В. Т. Маляренка, В. Г. Гончаренка. – К. : Форум, 2003. – 478с.
5. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] : прийнятий 5 квітня 2001 р., станом на 23 верес. 2010 року. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
6. Якушин В.А. Ошибка и ее уголовно-правовое значение. Учебное пособие / Казань.: Изд-во Казанского университета, 1988. – 128 с.
7. Осмолян В. А. Ознакомлення учасників процесу з матеріалами кримінальної справи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза ; оперативно-розшукова діяльність» / В. А. Осмолян. – К., 2012. – 20 с.
8. Підюков П.П., Конюшенко Я.Ю. Інтенсифікація вищої професійної освіти в системі МВС України в умовах її реформування на сучасному етапі: теоретичні й практичні проблеми // Іноваційні технології підготовки правоохоронців: матеріали наук-метод конф. (Київ, 22 квіт.2011 р.) / [редкол.: Ю.Ю.Орлов, О.М. Джужа, М.В. Костицький та ін.]. – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2011. – С.192-195.